

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО КОМПОНЕНТА У ЗМІСТ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ЗАГАЛЬНОСЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ ФРАНЦІЇ

Починаючи з 1989 року у Франції педагоги, науковці, представники громадськості активно обговорюють питання щодо можливості введення у зміст національної шкільної освіти релігійних знань. Саме тому більш детального розгляду потребує проблема поєднання світських принципів сучасної освіти та запровадження релігієзнавчого компонента до навчальних програм французької загальноосвітньої школи, що й визначило **актуальність** нашої наукової розвідки. **Мета** роботи – висвітлити основні методичні підходи до реалізації релігієзнавчих знань у школах Франції. Це питання стало об'єктом вивчення французьких науковців Рене Нуайя, Домінік Борн, Жана Жоншере, Філіпа Годена, Анрі-Пена Рюїца, Крістіани Менасейре та інших.

Сучасна освітня система Франції складається із «материнських шкіл» (дошкільної підготовки), початкової («елементарної») школи (5 років навчання), середньої школи першого ступеня – колежу (4 роки навчання) та ліцею загального, технічного та професійно-технічного спрямування (3-4 роки навчання). У колежах та ліцеях навчальні програми містять обов'язкові предмети: французьку мову і літературу, математику, іноземну мову, фізику-хімію, історію, географію, громадянознавство, науку про життя та Землю, технологію, фізичне і спортивне виховання, пластичні мистецтва, музику [1]. Інваріантна частина програми для колежів визначає зміст загальнокультурної, загальнонаукової і технологічної (трудової) підготовки учнів, прилучення їх до морально-етичних цінностей. Таким чином, навчальною програмою передбачені обов'язкові й факультативні знання та курси за вибором. Щодо факультативних курсів, то вони представлені чотирма практичними напрямками (ательє):

- мистецтво (образотворче, кіно, музика, театр);
- спортивні секції;
- інформаційно-комунікаційні технології;
- соціальна і культурна діяльність [2].

Зазначимо, що спеціалізованих навчальних курсів з релігієзнавчої освіти у французьких навчальних закладах немає, оскільки це суперечило б основним принципам світськості держави, проте модернізовані навчальні програми для коледжів та ліцеїв містять знання про релігію та зберігають наступність у їх наданні з освітньою програмою початкової школи. Так, предмети «Історія мистецтв», «Французька мова і література», «Історія» викладаються на всіх етапах системи шкільної освіти Франції. Основні блоки релігієзнавчих знань містяться в програмі інтегрованого курсу початкової школи «Історія-географія-громадянське виховання-мораль», у межах обов'язкових навчальних курсів «Громадянське виховання» у колежах, а в ліцеях курс «Громадянське, юридичне і соціальне виховання» доповнюється трансверсальними темами, що вивчаються у контексті кількох і більше шкільних предметів [4].

Слід зауважити, що запровадження релігієзнавчого компонента у зміст навчальних дисциплін загальноосвітньої середньої школи у Франції стало предметом обговорення з 1989 року, коли очільник адміністративного округу, ректор Філіп Жутар у доповіді про вивчення історії, географії та суспільних наук наголосив на тому, що знання про релігію необхідні для розуміння сучасних суспільств, їх історичного минулого та культурних надбань. Виступи в пресі, опитування громадськості та обговорення цієї проблеми французькими науковцями привернули увагу широкого загалу й насамперед учителів до того факту, що школа, залишаючись світською, не повинна оминати питання про релігійні культурні традиції. Хоча ця дискусія не призвела до запровадження історії релігії як окремого предмета і підготовки вчителів відповідної кваліфікації у Франції, однак директор Інституту вивчення давніх релігій, історик Рене Нуайя зазначив, що «у програмах з історії та літератури з 1996 року стали більше наголошувати на релігієзнавчому компоненті» [7].

Французький дослідник Рене Нуайя у своїй праці «Релігієзнавчий компонент у шкільній освіті» (2002) пропонує п'ять напрямів його реалізації в освітніх програмах державних навчальних закладів. Перший напрямок має назву «Обговорення можливості введення релігієзнавчого компонента в школі». Автор стверджує, що відсутність релігійних знань у змісті навчальних програм призводить до збіднення інтелектуальної сфери учнів, обмеженого підходу до вивчення культурної спадщини, нецтва школярів, що може спричинити прояви нетерпимості, фундаменталізму, сектантства, агресії серед молоді. Тому «світськість обмежень», на думку Рене Нуайя, повинна стати «світськістю інтеграції», яка враховує духовний плюралізм.

Другий напрям має назву «Розвиток різноманітної релігійної культури», де йдеться про культурну й соціальну місії школи. Домінік Борн, керівник робочої групи Генеральної інспекції національної освіти, вважає, що культові споруди є такою ж культурною спадщиною, як Лувр чи Ейфелева вежа, тому школа покликана показати учням їхню специфіку та різноманітність. Рене Нуайя назвав це «педагогікою цікавості», яка ґрунтується на компаративному підході.

Третій напрям називається «Виховання за допомогою критичного мислення». На думку науковця, релігієзнавчий компонент повинен уводитися до навчальних програм з дотриманням трьох умов:

- 1) поєднувати різні підходи до його вивчення;
- 2) не догматизувати релігієзнавчі знання чи нехтувати ними, а знайомити з їх розмаїттям і специфічністю;
- 3) вчити школярів будувати стосунки з однолітками, ураховуючи їхні релігійні переконання.

Четвертий напрям має назву «Упровадження релігієзнавчого компонента у зміст кожної шкільної дисципліни». Рене Нуайя вважає, що вчитель повинен неупереджено тлумачити релігійні теми, поняття, символи, які вивчаються у рамках певного навчального предмета, використовувати при цьому міжпредметні зв'язки (інтердисциплінарність).

П'ятий напрям визначено як «Потреба в релігійному досвіді». Йдеться про розвиток цікавості до вивчення релігії, залучення школярів до дискусій про життя людей різних конфесій. Дослідник назвав це «педагогікою поваги», за допомогою якої учні зближуються, обмінюючись власними переконаннями і релігійним досвідом. На переконання Рене Нуайя, релігієзнавчі знання допомагають краще зрозуміти людину, її вчинки та світогляд, формують критичне мислення, вчать сприймати життя у його багатогранності [9].

У державних шкільних програмах початкової школи релігієзнавчий компонент вивчається імпліцитно та експліцитно. Імпліцитно – при засвоєнні певних висловів, пов'язаних із релігією, що розглядаються на уроках французької мови і літератури. Експліцитно він міститься у програмах з історії, де йдеться про визначні історичні події, пов'язані з релігійним життям французів, або при розгляді тем про релігійні свята: Різдво, Великдень тощо. При поясненні подібного матеріалу вчителі використовують історичні тексти, документи, іконографію. Водночас французькі педагоги зазначають деякі проблеми, які виникають при опрацюванні матеріалу, що містить релігієзнавчі знання: відсутність належної підготовки вчителів, які не завжди можуть правильно пояснити учням релігійні аспекти творів мистецтва чи факти або явища, пов'язані з певним віровченням, брак наочного матеріалу, недосконалість шкільних підручників, побоювання образити учнів іншої релігійної традиції чи невіруючих. Це спонукає вчителів початкових класів до інноваційного пошуку щодо впровадження та реалізації релігієзнавчих навчальних курсів. Вони укладають авторські програми («Історія релігій у початковій школі»), добирають наочні матеріали до розроблених уроків, укладають міні-словники релігійних понять і термінів для молодших школярів [5].

Порівняно з початковою школою, релігієзнавчий компонент у програмах французьких колегів і ліцеїв представлений набагато ширше. Він присутній у змісті програм таких навчальних дисциплін, як «Історія мистецтв», «Історія»,

«Географія», «Громадянство», «Французька мова і література», «Філософія».

З 2008 року у школах Франції був запроваджений предмет «Історія мистецтв», метою якого є формування в учнів почуття причетності до історії культури Франції та світової культури, усвідомлення школярами множинності смаків, виховання толерантності. Вивчаючи такі блоки програми, як «Мистецтво, творчість, різні культури», «Мистецтво, міфи та релігія», «Мистецтво і духовність», «Мистецтво, суспільства, культури», учні ознайомлюються з творами мистецтв крізь призму різних культур, цивілізацій та релігій, мають змогу усвідомити зв'язок між мистецтвом і релігією, духовністю та міфами. Релігієзнавчі знання представлені у вигляді міфів і вірувань, релігійних джерел, які надихають на творчість, різних форм і способів вираження релігійних почуттів (іконопис, духовна музика, культові споруди, скульптура), релігійної символіки, традицій, релігійних свят, церемоній, культів тощо [3].

Вивчення історії та географії, на думку французьких фахівців, сприяє формуванню активного, допитливого інтелекту. Навчати школярів розуміти, ідентифікувати та узагальнювати наукові факти, співвідносити їх з предметом вивчення, лаконічно і точно формулювати думку – означає розвивати в них здатність до раціонального і критичного мислення, виховувати громадянські цінності. У програмах «Історії та географії» для колегів релігієзнавчий компонент, на думку французьких науковців, є «органічним складником», оскільки виникнення основних світових релігій, їх розвиток та поширення відбувалися у тісному зв'язку з історичним розвитком цивілізацій та великими географічними відкриттями. Крім того, зміст історичної освіти у ліцеях має концентричну будову, що дає змогу учням краще усвідомити внесок свого народу у культурні надбання Європи та світу. У старших класах учні знайомляться з останніми світовими історичними подіями, серед яких важливими є проблеми європейської інтеграції, історичної, культурної та релігійної спадщини народів континенту, що має назву «європейський вимір»

[6]. Таким чином, запровадження релігієзнавчого компонента у навчальні програми з історії полегшує сприйняття і розуміння тем, що стосуються релігійного життя суспільства.

Уведення знань про релігію в освіту Франції нерозривно пов'язане з формуванням громадянськості як системи знань та уявлень про роль і завдання особистості у громадянському суспільстві й прищеплення відповідних переконань. Тому знання про релігію широко представлені у змісті програми з «Громадянознавства», оскільки громадянська освіта торкається і питань прав та свобод громадянина у релігійній сфері, формує толерантне ставлення до людей інших віросповідань, допомагає сприймати без упереджень інші культури й світогляди, забезпечує мирне співжиття в неоднорідному з точки зору релігійної приналежності суспільстві [10].

Не менш значущим у реалізації релігієзнавчого компонента в колежах та ліцеях Франції є предмет «Французька мова і література», нові програми якого були запроваджені у 2009 році. Головними компетентностями, що їх мають набути учні, є формування в них засобами літературної освіти «гуманістичної культури», що спонукає до роздумів про місце індивіда в суспільстві. Програма пропонує вивчення низки текстів які презентують як античну спадщину, так і сучасну літературу й містять релігієзнавчий компонент: уривки з «Гільгамеша», Біблії, твори Овідія, Гомера, Вергілія, літературу середніх віків, оповідання та поезію XIX – XX століть [8].

Опрацювання літературних творів тісно переплітається з вивченням мови, адже історичні та культурні особливості художнього тексту стають зрозумілими саме завдяки усвідомленню його мовного стилю і жанру, тому доцільно, як рекомендує програма, вивчати зміст художніх творів у тісному взаємозв'язку з їх формою. У дидактичних рекомендаціях зазначено, що не варто спиратися лише на класичні літературні жанри, а потрібно залучати тексти найрізноманітнішого характеру, у тому числі й такі, що стосуються релігії.

Ураховуючи те, що такі тексти є достатньо складними для розуміння та опанування їх учнями, автори програми рекомендують розглядати лише окремі фрагменти, відредаговані зразки оригінальних літературних пам'яток. Так, наприклад, у 6-му класі коледжу (у Франції послуговуються зворотною нумерацією класів) передбачено опрацювання відомих текстів Античності: уривків з «Іліади» та «Одіссеї» Гомера, розповідей про заснування Рима, фрагментів з Біблії та Корану. Завдання вчителя полягає в тому, щоб пояснити учням мовно-стильові особливості творів, розтлумачити релігійну лексику, яка трапляється в них [8].

У 4-му класі коледжу до рекомендованих програмою творів належать листи французьких філософів Вольтера, Дені Дідро. Керівник групи фахівців з філософії Генеральної інспекції національної освіти Крістіана Менасейре стверджує, що немає такого філософа, який би не порушував проблем релігії у своїх працях. Тому список рекомендованої для вивчення літератури доповнюється творами Томаса Аквінського, Огюстена, Декарта, Паскаля, Спінози, Фрейда, Ніцше, праці яких вивчаються у рамках курсу з філософії «Релігія і раціоналізм» і які неможливо зрозуміти без ознайомлення з релігійними явищами та релігійною лексикою. Так, завдяки міжпредметним зв'язкам французької мови і літератури та філософії, з'являється можливість, на переконання Крістіани Менасейре, «навчитися свободи мислення через міркування, судження та власну незалежну думку» [11].

Проведений аналіз модернізованих навчальних програм для французьких коледжів і ліцеїв дає підстави вважати, що релігієзнавчий компонент у їх змісті був розширений і збагачений за рахунок запровадження спеціальних тематичних рубрик у програмах з громадянської освіти, французької мови і літератури, історії, географії, філософії, історії мистецтв. Цей знанневий блок реалізується на міждисциплінарних засадах, також широко практикуються кроспредметні теми. Попри це, провідні французькі науковці сьогодні наголошують на обмеженому характері знань про релігію у французьких

школах, на недостатньому теоретичному підґрунті дослідження релігійних фактів та явищ, тому робота у цьому напрямку продовжується.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вульфсон Б. Л. Школа современной Франции / Б. Л. Вульфсон. – М.: Педагогика, 1970. – 318 с.
2. Папіжук В. О. Реформування змісту загальної середньої освіти у Франції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Валентина Олександрівна Папіжук. – Житомир, 1997. – 22 с.
3. Bulletin officiel de l'Education nationale (BOEN). – 28.09.2008. – № 32.
4. Enquête pour des enseignants du premier cycle de l'APHG (Assotiation des professeurs d'histoire et de géographie) // Revue Historiens et Géographes. – Mai-juin 1993. – № 340. – P. 18–19.
5. Fortat Richard. De «courageux volontaires» étudient les religions à l'école élémentaire / Richard Fortat // Cahiers pédagogiques. – Avril, 1994. – № 323. – P. 40.
6. Instructions du Bulletin Officiel de l'éducation nationale. – 2008. – № 6. – 28 août.
7. Joutard Philippe. Laïcité: le sens d'un idéal. Rapport au ministre de l'Education nationale (septembre 1989) / Joutard Philippe // Education et pédagogie. – 7 septembre, 1994. – № 343. – P. 62–64.
8. Martini Evelyne. Programmes de Lettre et enseignement du fait religieux [Electronic resource] / Evelyne Martini ; IESR – Institut européen en sciences des religions, mis à jour le. – 17/02/2009. – URL : <http://www.iesr.ephe.sorbonne.fr/index5497.html>.
9. Nouailhat René. Le fait religieux dans l'enseignement / René Nouailhat. – Magnard : Chemins de formation, 2002. – 115 p.
10. Stratégies pour une éducation civique dans une perspective interculturelle aux niveaux de l'enseignement primaire et secondaire : symposium

final, Roumanie, 7–11 décembre 1994. – Strasbourg : CDCC, 1995. – 120 p.

11. Table ronde: l'enseignement du fait religieux à l'école [Electronic resource]. – URL : http://www.eduscol.education.fr/DO126/religion_modernite.pdf.

АНОТАЦІЯ

У статті йдеться про можливості запровадження у зміст національної шкільної освіти Франції знань про релігії, розглядається проблема поєднання світських принципів сучасної освіти та реалізації релігієзнавчого компонента (блоків знань про релігію) до навчальних програм французької загальноосвітньої школи, виокремлено основні методичні підходи до впровадження релігієзнавчих знань, які є найбільш оптимальними при викладанні школярам знань про релігію, проаналізовано зміст релігієзнавчого компонента в державних шкільних програмах початкової та середньої школи (колежі та ліцеї) Франції, наголошено на обмеженому характері знань про релігії у французьких школах та на недостатньому теоретичному підґрунті дослідження релігійних факторів та явищ.

Ключові слова

Блоки знань про релігію, релігієзнавчий компонент, зміст навчальних дисциплін загальноосвітніх середніх шкіл, основні методичні підходи реалізації знань про релігії.

АННОТАЦИЯ

В статье речь идёт о возможности введения в содержание национального школьного образования Франции знаний о религии, рассматривается проблема сочетания светских принципов современного образования и введения религиоведческого компонента (блоков знаний о религии) в учебные программы французских общеобразовательных школ, выделены основные методические подходы, которые являются наиболее оптимальными в преподавании школьникам знаний о религии, дан анализ содержания религиоведческого компонента в государственных школьных программах начальной и средней (колежи и лицеи) школе Франции, акцентировано

внимание на ограниченном характере знаний о религии во французских школах, а также на недостаточной теоретической базе исследования религиозных фактов и явлений.

Ключевые слова

Блоки знаний о религии, религиоведческий компонент, содержание учебных дисциплин общеобразовательных средних школ Франции, основные методические подходы к реализации религиоведческих знаний.

SUMMARY

The article describes the ability of providing the knowledges about religion into the content of national school education in France. The problem of connecting the secular principles of modern education and the realization of religious components (areas of knowledge about religion) to the curriculum of French secondary school is raised. The main methodological approaches to the providing of religious knowledge are defined. They are the most optimal when conducting religion at school. The content of religious component in state school curriculum for primary and secondary schools in France is analyzed. The main circumstances of providing religious components in school curriculum are defined. The author emphasizes the limited character of knowledge about religion in French schools and a limited theoretical basis of investigating religious factors and features.

Key words:

Areas of knowledge about religion, religious component, content of curriculum in comprehensive secondary schools, main methodological approaches to realization of knowledge about religion, circumstances of providing religious components, school curriculum.

РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ КОМПОНЕНТ У ЗМІСТІ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН У КОЛЕЖАХ ТА ЛІЦЕЯХ ФРАНЦІЇ

Одним із пріоритетних напрямків Національної стратегії розвитку освіти в Україні визначено виховання людини нового типу мислення та культури, використання акмеологічного підходу до навчання та виховання, який реалізується через розвиток творчих здібностей кожної дитини та її особистісних якостей. На нашу думку, це може стати можливим лише в умовах гуманізації системи національної освіти, що тісно пов'язана з питанням введення релігієзнавчого компонента до змісту навчальних програм шкільних предметів. **Актуальність** нашої наукової розвідки визначило те, що Україна за Конституцією є світською державою європейського типу, однак усе більшого значення набуває той факт, що знання про релігію як один із культурних феноменів людства повинні стати невід'ємним складником навчальних програм загальноосвітніх навчальних закладів. **Мета** роботи – розглянути особливості реалізації релігієзнавчого компонента у змісті програм суспільствознавчих дисциплін у колежах та ліцеях Франції. Це питання досліджували французькі науковці Рене Нуайя, Ніколь Альє, Жан Жоншере, Анрі Пена-Рюїц, Анна ван ден Керхове, Філіп Годен, Жаклін Коста-Ласку.

Зазначимо, що система шкільної освіти Франції поділена на три цикли: початкова школа, колеж, ліцей. Після закінчення початкової школи учні переходять до колежу, де навчаються наступних 4 роки. Перші два роки колежу (6-ий і 5-ий) становлять підготовчий цикл, заключні (4-ий та 3-ій) – орієнтаційний, під час якого учні обирають подальший шлях до здобуття повної середньої освіти в загальних і технічних ліцеях (3 роки) та у професійно-технічних ліцеях (3-4 роки).

До навчальних програм колежів входять предмети, які можна згрупувати у такі основні блоки:

- філологічний (французька мова і література, сучасні іноземні мови, латина);
- суспільствознавчий (історія, суспільствознавство, громадянознавство, філософія, мораль, основи державності і права, економічна географія, релігія);
- природничо-математичний (природознавство, біологія, фізика, хімія, математика, інформатика, основи комп'ютеризації);
- естетичний (образотворче мистецтво, музика, співи, драматичне мистецтво, гра на музичних інструментах);
- технологічний (ручна праця, домашнє господарство, робота з тканиною і деревом, технологія);
- культура і спорт.

Французькі ліцеї надають молоді повну загальну середню освіту, тому переважна частина учнів після закінчення коледжу переходить до ліцею, де головною метою навчання є інтелектуальний розвиток учнів: високий рівень мислення, вміння правильно і доречно висловлюватися, загальна культура.

У ліцеї прийнято зворотну нумерацію класів: 2-ий клас – десятий рік навчання, 1-ий клас – одинадцятий рік навчання, випускний клас – дванадцятий рік навчання. Навчальною програмою ліцеїв передбачені обов'язкові й факультативні знання та курси за вибором. Загальноосвітня частина програми реалізується через вивчення таких предметів:

- французька мова і література;
- математика;
- фізика-хімія;
- біологія-геологія;
- технологія автоматизованих систем (для ліцеїв, які готують фахівців у галузі індустрії);
- перша іноземна мова;
- історія-географія;

- фізичне виховання та спорт.

Крім того, кожен ліцеїст має три обов'язкових години для поглибленого вивчення одного чи кількох базових предметів: французької мови і літератури, математики, першої іноземної мови та історії-географії.

Зрозуміло, що найбільш широко у французьких колежах та ліцеях представлений релігієзнавчий компонент у програмах предметів суспільствознавчого циклу – «Історії», «Громадянства», «Географії», «Філософії».

Так, на уроках історії та географії у 6-му класі колежу пропонується виділити 3-4 години для вивчення теми «Поява християнства» (Палестина за часів Ісуса Христа, карти подорожей апостола Павла та панування Римської імперії). Учителям рекомендовано використовувати історичні джерела: Новий Заповіт, згадки про перші християнські архітектурні пам'ятки (катакомби, базиліки). Історик Рене Нуайя, директор Інституту вивчення давніх релігій, зазначає: «...від міфу про Осіріса до Нового Заповіту, від Авраама, Мойсея, Ахілла й Улісса, ...від піраміди до Парфенона, від пам'яток римських міст до перших християнських базилік, стосунки людини і богів у всій різноманітності – усе це простежується в програмі з навчального предмета «Історія та географія». Експерт Генеральної інспекції Міністерства національної освіти Домінік Борн та укладачі програми з історії та географії С. Бернштейн, Д. Пано та Ф. Лебрен наголошують на важливості ознайомлення з історичними першоджерелами та пам'ятками. На їхню думку, лише прочитання Біблії може наблизити учнів до розуміння релігії єврейського народу, читаючи Гомера, діти можуть зрозуміти релігійні погляди греків, а збагнути демократичний устрій афінян можливо лише у процесі ознайомлення з Пантеоном, народними зборами Афін, функціонуванням давньогрецьких міст-держав.

Рене Нуайя та Жан Жоншере у монографії «Викладати релігію у колежі та ліцеї. 24 навчальних модулів» визначили такі навчальні теми з історії, що містять релігієзнавчий компонент:

1) 2 клас – «Зародження та поширення християнства» (витоки християнської релігії, її розповсюдження від епохи переслідування перших християн до набуття статусу офіційної релігії);

2) 2 клас – «Сучасна цивілізація» (значення християнства для західної цивілізації, нове бачення людини в епоху Ренесансу, революційний рух у Франції та нові ідеї у Європі);

3) 1 клас – «Еволюція трьох великих монотеїстичних конфесій; розвиток стосунків між суспільством і релігіями» (основні риси юдаїзму, християнства, ісламу: вірування, організація, стосунки з державою і суспільством, подальший розвиток).

Концентричний підхід до побудови змісту історичної освіти у ліцеї передбачає поділ навчальної програми на чітко визначені історичні періоди й ознайомлення учнів з історичними розвитком економічного, соціального, культурного, релігійного й політичного життя у межах кожного концентру. Французька дослідниця Ніколь Альє вважає, що «поєднання вивчення предмета «Історія» з релігієзнавчим компонентом є гармонійним, оскільки релігійний феномен такий же давній, як і сама людина». Вона пропонує авторський навчальний курс, який поєднує знання з історії та громадянського виховання й охоплює такі теми: «Громадянство та інтеграція» (2 клас), «Модифікації релігійних практик з 1945 року. Стосунки церкви з сучасним світом. Католицизм – прийняти чи відмовитись?», «Розвиток стосунків суспільства і церкви з 1850 року» (1 клас), «Еволюція релігійних практик і вірувань у Франції з 1945 року» (випускний клас).

Розроблення змісту релігієзнавчих блоків знань у навчальних програмах для колегів і ліцеїв перебуває на експериментальній стадії: з'являється чимало авторських програм (Н. Альє, Р. Нуайя та Ж. Жоншере, А. Пена-Рюїц), деякі з них можна назвати інноваційними (А. ван ден Керхове). Однак усі французькі науковці наголошують на недостатній реалізації релігієзнавчого компонента у навчальних програмах з історії для середньої та старшої школи.

У сучасній Франції формування громадянськості також нерозривно пов'язане з уведенням релігієзнавчого компонента, оскільки головною метою громадянознавства є цілеспрямований розвиток таких якостей особистості, як повага до державної влади, почуття власної гідності й дисциплінованості, вияв патріотичних почуттів і культури міжнаціонального спілкування. У колежах та ліцеях учнів знайомлять з історичними фактами, явищами, які розкривають розуміння статусу громадянина у різні часи в різних країнах (Афіни, Давній Рим, історія виборчого права у Франції, цінності Республіки, зазначені у Конституції). Ніколь Альє у своїй праці «Світськість і релігійна культура у школі» (1996) звертає увагу на те, що при опрацюванні понять і явищ, які стосуються релігії, слід урахувувати тривимірну природу знань (особистісний, соціальний та об'єктивний аспекти). Вона пропонує увести релігієзнавчий компонент до окремих навчальних тем предмета «Громадянське виховання» в колежах: «Світськість школи» (6 клас), «Європа: світськість на національна ідентичність» (5 клас), «Значення, принципи і символи Республіки» (3 клас).

Ліцеїсти продовжують громадянську освіту під час вивчення предмета «Історія-географія-громадянознавство», що засвоюється разом з іншою дисципліною – «Громадянське, юридичне і соціальне виховання». Релігієзнавчий компонент міститься у таких змістових блоках:

2 клас – «Європейці та світ» (історія), «Суспільства і довгостроковий розвиток» (географія), «Рівність, відмінність, дискримінація» (громадянознавство);

1 клас – «Держава і суспільство у Франції з 1830 року до наших днів» (історія), «Території, які є об'єктами правонаступності держави в епоху глобалізації» (географія), «Громадянин і республіка» (громадянознавство).

Однак французькі педагоги зазначають, що у випускному класі при вивченні тем «Світ у ХХ і на початку ХХІ століття» (історія), «Франція в Об'єднаній Європі» (географія), «Громадянин і світ» (громадянознавство) згадки про релігієзнавчий компонент немає.

Предмет «Філософія», який викладається у випускному класі, посідає значне місце серед дисциплін загальноосвітнього і технологічного ліцеїв та охоплює теми, що стосуються психології, логіки, етики й філософії. Програмові знання структуровані таким чином, щоб учні одержали уявлення про головні етапи розвитку філософської думки від античності до сучасності. Список літератури містить твори найбільш відомих філософів, які є обов'язковими для прочитання ліцеїстами. Це праці Платона, Аристотеля, Лукреція, Сенеки, Цицерона, Авероеса, Монтеня, Декарта, Спінози, Юма, Руссо, Канта, Гегеля, К'єркегора, Бергсона, Поппера, Сартра та ін.

Французький дослідник Філіп Годен у своїй науковій розвідці «Викладання філософії у випускному класі ліцею і релігієзнавчий компонент» (2007) визнає переваги введення знань про релігію у зміст програми з цього предмета: по-перше, учні можуть одночасно здобувати знання і вчитися критично мислити; по-друге, вивчення поняття «релігія» відбувається через знання релігієзнавчого компонента; по-третє, за допомогою творів філософів можна пояснити експліцитний зміст релігійних знань. Науковець зауважує, що релігієзнавчі знання можна вважати «необхідним оптичним приладдям» для всебічного тлумачення поняття «релігія».

Аналізуючи стан справ із запровадження релігієзнавчого компонента в сучасні французькі програми з філософії, А. Пена-Рюїц у праці «Світськість. Обрані тексти» (2003) звертає увагу на його недостатність і пропонує антологічний підхід до опрацювання матеріалу. Вчений виділив шість етапів становлення світської думки у Франції:

- 1) духовне різноманіття – релігійний вибір (Августин), атеїзм (Гольбах), агностицизм (Юм);
- 2) державна політика і релігія (Біблія, Коран, праці Канта, Томаса Аквінського);
- 3) боротьба філософів з релігійним переслідуванням (Бейль, Руссо, Вольтер, Спіноза, Паскаль);
- 4) філософська думка і світськість (Декарт, Руссо, Кондорсе, Кант);

5) відокремлення релігії від політики (Локк, Міль, Жорес, Закон від 1905 р. про відокремлення церков від держави);

6) світська школа і світська деонтологія вчителів (Феррі, Вебер, Кітцлер).

Кожний текст супроводжується коментарем з історії філософії та глосарієм.

Сьогодні робота над удосконаленням програм з релігієзнавчим компонентом продовжується. Так, учений Жан Карпантьє зауважує, що в програмах з історії грецька та єгипетська релігії, зародження ісламу, католицька церква у середні віки подані надто узагальнено, а індуїзм, Реформація, протестантизм, галліканізм практично не згадуються. Однак головним недоліком науковець вважає такі аспекти: відсутність наукового підходу до вивчення тем, неусвідомлені дії щодо опрацювання зазначеного матеріалу, невирішені питання щодо порівняльної методики вивчення релігій.

Отже, у французьких колежах і ліцеях релігієзнавчий компонент міститься переважно у змісті програм суспільствознавчих предметів. Засвоєння знань про релігію передбачає оперття на історичні джерела, карти, документи, твори мистецтва, філософські праці. Зауважимо, що зміст такої освіти має ще й загальнолюдський і громадянський аспекти, оскільки її метою є не стільки релігійно-культурне просвітництво, скільки формування рис громадянина, який живе у полікультурному суспільстві, виховання поваги до державної влади і свобод громадян у релігійній сфері, толерантного ставлення до людей інших віросповідань, прищеплення культури міжнаціонального спілкування.

ОСОБЕННОСТИ ВВЕДЕНИЯ РЕЛИГИЕВЕДЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА В СОВРЕМЕННОЕ ФРАНЦУЗСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Последние несколько десятилетий в Украине ученые-педагоги, учителя, представители общественности активно обсуждают вопрос о возможности введения в содержание национального школьного образования знаний о религии. Именно поэтому более детального рассмотрения требует проблема сочетания светских принципов современного образования и введения религиеведческого компонента в учебные программы общеобразовательных школ, что и определило **актуальность** нашего научного исследования. **Цель** работы – выделить основные подходы к реализации религиеведческих знаний в школах Франции. Этот вопрос стал объектом изучения французских ученых Рене Нуайя, Доминик Борн, Жана Жоншере, Филиппа Годена, Анри-Пена Рюица, Кристианы Менасейре и других.

Следует заметить, что современная образовательная система Франции состоит из «материнской школы» (дошкольной подготовки), начальной («элементарной») школы (5 лет обучения), средней школы первой ступени – коллежа (4 года обучения) и лицея общего, технического и профессионо-технического направлений (3-4 года обучения). В коллежах и лицеях образовательные программы включают обязательные предметы: французский язык и литературу, математику, иностранный язык, физику-химию, историю, географию, граждановедение, науку о жизни и Земле, технологию, физическое и спортивное воспитание, пластические искусства, музыку. Инвариантная часть программы для коллежа определяет содержание общекультурной, общенаучной и технологической (трудовой) подготовки учащихся, приобщения их к морально-этическим ценностям. В связи с этим образовательной программой предусмотрены обязательные и факультативные знания и курсы по выбору. Последние представлены четырьмя практическими направлениями (ателье):

- искусство (изобразительное, кино, музыка, театр);
- спортивные секции;
- информационно-коммуникационные технологии;
- социальная и культурная деятельность.

В то же время специализированных учебных курсов по религиоведческому образованию во французских учебных заведениях нет, поскольку это противоречило бы основным принципам светскости государства, но модернизированные образовательные программы для коллежей и лицеев содержат знания о религии и сохраняют преемственность в их предоставлении с образовательной программой начальной школы. К примеру, предметы «История искусств», «Французский язык и литература», «История» преподаются на всех этапах системы школьного образования Франции. Основные блоки знаний содержатся в программе интегрированного курса начальной школы «История-география-гражданское воспитание-мораль», в пределах обязательных учебных курсов «Гражданское воспитание» в коллежах, а в лицеях курс «Гражданское, юридическое и социальное воспитание» дополняется трансверсальными темами, которые изучаются в контексте некоторых и больше школьных предметов.

Отметим, что введение религиоведческого компонента в содержание учебных дисциплин общеобразовательных средних школ Франции стало предметом дискуссии с 1989 года, когда глава административного округа, ректор Филипп Жутар в докладе об изучении истории, географии и общественных наук акцентировал на том, что знания о религии необходимы для понимания современных обществ, их исторического прошлого и культурного наследия. Выступления в прессе, опрос граждан и обсуждение этой проблемы французскими учеными привлекли внимание широкой общественности и прежде всего учителей к тому факту, что школа, оставаясь светской, не должна игнорировать вопросы о религиозных культурных традициях. Хотя эта дискуссия не привела к введению истории религии как отдельного предмета и подготовки учителей соответствующей квалификации

во Франции, однако директор Института изучения древних религий, историк Рене Нуайя отметил, что «в программах по истории и литературе с 1996 года стали больше акцентировать на религиоведческом компоненте».

Французский исследователь в своей работе «Религиоведческий компонент в школьном образовании» (2002) предлагает пять направлений его реализации в образовательных программах государственных учебных заведений. Первое направление называется «Обсуждение возможности введения религиоведческого компонента в школе». Автор утверждает, что отсутствие религиозных знаний в содержании учебных программ приводит к обеднению интеллектуальной сферы, ограниченному подходу к изучению культурного наследия, невежеству школьников, что может стать причиной проявлений нетерпимости, фундаментализма, сектантства, агрессии среди молодежи. Поэтому «светскость ограничений», по мнению Рене Нуайя, должна стать «светскостью интеграции», которая учитывает духовный плюрализм.

Второе направление называется «Развитие разнообразной религиозной культуры», где речь идет о культурной и социальной миссиях школы. Доминик Борн, руководитель рабочей группы Генеральной инспекции национального образования, считает, что культовые сооружения являются таким же культурным наследием, как Лувр или Эйфелева башня, поэтому школа призвана показать их специфику и многообразие. Рене Нуайя назвал это «педагогикой заинтересованности», которая базируется на компаративном подходе.

Третье направление называется «Воспитание с помощью критического мышления». По мнению ученого, религиоведческий компонент должен вводиться в учебные программы с соблюдением трех условий:

- 1) сочетать разные подходы к его изучению;
- 2) не догматизировать религиоведческие знания или пренебрегать ими, а знакомить с их разнообразием и специфичностью;
- 3) учить школьников строить отношения со сверстниками, учитывая их религиозные убеждения.

Четвертое направление называется «Введение религиоведческого компонента в содержание каждой школьной дисциплины». Рене Нуайя считает, что учитель должен беспристрастно толковать религиозные темы, понятия, символы, которые изучаются в пределах определенного предмета, используя при этом межпредметные связи (интердисциплинарность).

Пятое направление обозначено как «Потребность в религиозном опыте». Речь идет о развитии интереса к изучению религии, приобщении учащихся к дискуссиям о жизни людей разных конфессий. Исследователь назвал это «педагогикой уважения», с помощью которой ученики сближаются, обмениваясь собственными убеждениями и религиозным опытом. По мнению Рене Нуайя, религиоведческие знания помогают лучше понять человека, его поступки и мировоззрение, формируют критическое мышление, учат воспринимать жизнь в ее многогранности.

В государственных школьных программах начальной школы религиоведческий компонент изучается имплицитно и эксплицитно. Имплицитно – во время усвоения определенных выражений, которые рассматриваются на уроках французского языка и литературы. Эксплицитно он содержится в программах по истории, где речь идет о выдающихся исторических событиях, связанных с религиозной жизнью французов, или при рассмотрении тем о религиозных праздниках: Рождестве, Пасхе и др. Во время объяснения такого материала учителя используют исторические тексты, документы, иконографию. В то же время французские педагоги отмечают некоторые проблемы, возникающие во время разработки учебного материала, содержащего знания о религии: отсутствие надлежащей профессиональной подготовки учителей, которые не всегда могут разъяснить младшим школьникам религиозные аспекты произведений искусства или факты и явления, связанные с определенным вероисповеданием, отсутствие наглядности, несовершенство школьных учебников, опасение обидеть учеников другой религиозной традиции или неверующих. Это побуждает учителей начальных классов к инновационному поиску и реализации религиоведческих

учебных курсов. Они составляют авторские программы («История религий в начальной школе»), подбирают наглядность к разрабатываемым урокам, составляют мини-словари религиозных понятий и терминов для младших школьников.

По сравнению с начальной школой, религиеведческий компонент в программах французских колледжей и лицеев представлен намного шире. Он включен в содержание таких учебных дисциплин, как «История искусств», «История», «География», «Граждановедение», «Французский язык и литература», «Философия».

С 2008 года в школах Франции был введен предмет «История искусств», целью которого является формирование в учеников чувства причастности к истории культуры Франции и мировой культуры, осознание ими множества вкусов, воспитание толерантности. Изучая такие блоки программы, как «Искусство, творчество, разные культуры», «Искусство, мифы и религия», «Искусство и духовность», «Искусство, общества, культуры», ученики знакомятся с произведениями искусства сквозь призму разных культур и цивилизаций, имеют возможность осознать связь между искусством и религией, духовностью и мифами. Религиеведческие знания представлены в виде мифов и верований, религиозных источников, которые вдохновляют на творчество, форм и способов выражения религиозных чувств (иконопись, духовная музыка, культовые сооружения), религиозной символики, традиций, религиозных праздников, церемоний, культов и т. п.

Изучение истории и географии, по мнению французских специалистов, способствует формированию активного, любознательного интеллекта. Обучать школьников понимать, идентифицировать и обобщать научные факты, соотносить их с предметом изучения, лаконично и точно формулировать мысль – обозначает развивать в них способность к рациональному и критическому мышлению, воспитывать гражданские ценности. Французские ученые считают, что в программах «Истории и географии» для колледжей религиеведческий компонент является «органичной составляющей», поскольку возникновение

основных мировых религий, их развитие и распространение проходило в тесной связи с развитием цивилизаций и великими географическими открытиями. Кроме того, содержание исторического образования в лицеях имеет концентрическую структуру, что дает возможность ученикам лучше осознать вклад своего народа в культурное наследие Европы и мира. В старших классах ученики знакомятся с последними мировыми историческими событиями, среди которых важными являются проблемы европейской интеграции, исторического, культурного и религиозного наследия народов континента, которое называется «европейское измерение». Таким образом, введение религиоведческого компонента в учебные программы по истории облегчает восприятие и понимание тем, связанных с религиозной жизнью общества.

Реализация знаний о религии в образовании Франции неразрывно связана с формированием гражданственности как системы знаний и представлений о роли и заданиях личности в гражданском обществе и прививанием соответствующих убеждений. Поэтому знания о религии широко представлены в содержании программы по «Граждановедению», поскольку гражданское образование касается и вопросов прав и свобод человека в религиозной сфере, формирует толерантное отношение к людям других вероисповеданий, помогает воспринимать без предубеждений другие культуры и мировоззрения, обеспечивает мирное сосуществование в неоднородном с точки зрения религиозной принадлежности обществе.

Не менее значимым в реализации религиоведческого компонента в коллежах и лицеях Франции является предмет «Французский язык и литература», новые программы которого были введены в 2009 году. Главными компетентностями, которые должны освоить ученики, является формирование в них средствами литературного образования «гуманистической культуры», что ведет к размышлениям о месте индивида в обществе. Программа предлагает изучение ряда текстов, которые представляют как античное наследие, так и современную литературу и содержат религиоведческий компонент: отрывки из

«Гильгамеша», Библии, произведения Овидия, Гомера, Вергилия, литературу средневековья, рассказы и поэзию XIX – XX веков.

Общеизвестно, что работа над литературными произведениями тесно связана с изучением языка, ведь исторические и культурные особенности художественного текста становятся понятными вследствие осознания его языкового стиля и жанра, поэтому целесообразно, как рекомендует программа, изучать содержание художественных произведений в тесной взаимосвязи с их формой. В дидактических рекомендациях отмечено, что не стоит опираться лишь на классические литературные жанры, а нужно использовать тексты самого разного характера, в том числе и такие, которые имеют отношение к религии.

Учитывая то, что такие тексты являются достаточно сложными для понимания и усвоения их учениками, авторы программы рекомендуют рассматривать лишь отдельные фрагменты, отредактированные образцы оригинальных литературных памятников. Например, в 6-м классе коллежа (во Франции используют обратную нумерацию классов) предусмотрено изучение известных текстов Античности: отрывков из «Илиады» Гомера, рассказов об основании Рима, фрагментов из Библии и Корана. Задача учителя состоит в том, чтобы объяснить ученикам особенности стиля произведений, их языковые особенности, религиозную лексику.

В 4-м классе коллежа к рекомендованным программой произведениям принадлежат письма французских философов Вольтера, Дени Дидро. Руководитель группы специалистов по философии Генеральной инспекции национального образования К. Менасейре утверждает, что нет такого философа, который бы не касался проблем религии в своих работах. Поэтому список рекомендованной литературы дополняется сочинениями Томаса Аквинского, Огюстена, Декарта, Паскаля, Спинозы, Фрейда, Ницше, работы которых изучаются в пределах курса по философии «Религия и рационализм» и которые невозможно понять без ознакомления с религиозными явлениями и религиозной лексикой. Благодаря межпредметным связям французского языка и литературы с философией, возникает возможность, по мнению Кристианы

Менасейре, «научиться свободе мышления через рассуждения и собственное независимое мнение».

Проведенный анализ модернизированных учебных программ для французских коллежей и лицеев дает основание сделать вывод, что религиозный компонент в их содержании был расширен и обогащен за счет введения специальных тематических рубрик в программах по гражданскому образованию, французскому языку и литературе, истории, географии, философии, истории искусств. Этот блок знаний реализуется на междисциплинарных принципах, практикуются кросспредметные темы. Несмотря на это, ведущие французские ученые сегодня акцентируют внимание на ограниченном характере знаний о религии во французских школах, на недостаточной теоретической базе исследований религиозных фактов и явлений, поэтому работа в этом направлении продолжается.